

Rozum v dějinách III [FF UK]

Ladislav Hejdánek

This is a part of the original document:

[Rozum v dějinách III \[FF UK\]](#)

jedná se o část původního dokumentu:

[Rozum v dějinách III \[FF UK\]](#)

◆ přednáška, česky, vznik: 30. 3. 1994

◆ lecture, Czech, origin: 30. 3. 1994

Rozum v dějinách III [1994]

30. 3. 1994

[strojový, neredigovaný přepis – model Gemini Pro 3 preview]

Každá skutečnost, nejenom lidská, když se stává, je orientovaná ve smyslu pravdy. Tedy jestliže tomu tak je, pak je druhý problém, jestli můžeme říct, že člověk je určován vztahem k pravdě, jestliže mluvíme o vztahu k pravdě. Zase je to nedomyšleno po mém soudu, protože pro vztah mezi člověkem a pravdou je rozhodující a základní vztah pravdy k člověku a ten vztah člověka k pravdě je teprve druhý, je odpovědí na ten vztah pravdy.

Nicméně, když tam tyhle výhrady řekneme, tak tady skutečně něco je přítomno, co můžeme považovat téměř za výměr člověka. Člověk tedy je bytost, nebudeme říkat živočich, zoon, která je schopna se vztáhnout k pravdě. Protože samozřejmě pravda se vztahuje nejenom k člověku, ale ke všemu. Ale nic není schopno se vztáhnout k pravdě, leč člověk. Člověk je ta bytost, která je schopna se vztáhnout k pravdě, to jest odpovídat na výzvu pravdy jakožto na výzvu pravdy. Ne jako na něco jiného.

Svým způsobem my jsme to minule už naznačili, vlastně to můžeme chápat jako výklad toho, co je svoboda, jak máme chápat svobodu. Svoboda je nikoliv jenom jakási průlina v kauzálních řetězcích, kde se může stát něco nahodile, ale je to něco, co souvisí s rizikovou aktivitou. A to se speciálním rizikem, lidským rizikem. Toho, že totiž člověk je ten tvor, který je schopen se vztáhnout k pravdě. Vztáhnout se k pravdě znamená nezůstat jen v zapojenosti mezi věcmi. Znamená to, že je schopen se odvolat k pravdě. Od věcí, od danosti, od toho, co pouze jest, je schopen se odvolat k pravdě. Jako by to mělo být, i kdyby to tak nebylo. Odvolat se a pokusit se o nápravu. Samozřejmě to odvolání má tu skutečnost míněnou uskutečňováním.

Jestliže člověk je schopen se vztáhnout k pravdě, přičemž ten vztah pravdy k člověku je základní, tak my můžeme mluvit o té výzvě pravdy jako o výzvě, která předchází každý vztah člověka k pravdě. Předchází ho tak, jako každá otázka předchází odpověď. Ale my můžeme u té výzvy najít ještě jistý charakter nebo charakteristiku, která nám dovoluje mluvit ještě o něčem jiném než o výzvě. Ta výzva víte, že technicky se dneska používá termínu „volání“, který se zdá být velmi vhodný. A není tedy divu, že se toho používá v telefonice, ale víte, že když čtete poštu, tak tam „výzva“ zní v každém druhém dopise. Slovo výzva se většinou používá tak trochu divokým způsobem, aby to člověka napadlo, ale my z toho chceme udělat termín pro něco základního, co patří mezi termíny techniky našeho uvažování a našeho vypovídání.

Ale přece jenom výzva je málo. Tam nám něco chybí, zejména pokud jsme ovlivněni evropskou tradicí. Víte, že zejména v křesťanství a potom znovu v sekularizované podobě v romantismu se velice často užívá slova poslání. Poslání je vlastně obráceně orientované na místa. Výzva je výzvou k odpovědi a odpověď je odpovědí na výzvu. Jestliže výzva přichází z budoucnosti, odpověď je vztah k té budoucnosti. Poslání, to je orientace úplně opačná. Člověka nemůžete poslat do budoucnosti, nýbrž pošlete ho do místa. Tedy jmenovitě k tomu, co jest. Nemůžete poslat někoho do neznáma. Tam ho můžete pozvat, vyzvat, aby šel, ale poslat ho, to znamená důvod, že služebné poslání patří určitosti, která není možná tam, kde ještě je neznámo. Poslat můžete někam, něčemu, někomu, kdo už tady je. Tedy v tomto smyslu, jestli poslání by patřilo – kdybychom to připustili a je to v tradici, já tady vlastně vykládám jisté jazykové zvyklosti, které zavleklo do té evropské tradice křesťanství – poslání, to je poslání, které v podstatě má směr agapé. To jest té lásky, která je opačná.

O tom je řada knížek, kde si to můžete najít, celá řada autorů se tím zabývala. Taková zvláštní charakteristika je, že láska ve smyslu *Eros* je láska nižšího k vyššímu, zatímco láska ve smyslu *Agapé* je láska vyššího k nižšímu. Takže tam, kde jde o *Eros*, tak tam vlastně to vyšší na vás kašle. A vy se šplháte za tím vyšším, které se stává vaším idolem, vaším ideálem, něčím, k čemu se chcete přiblížit, čemu se chcete podobat, na dokonalosti čeho se chcete tak trochu podílet.

Vy se šplháte za tím, co milujete jako nějaký nedostižný ideál. Je to jakési vzepětí po něčem, po čem toužíte a co nemáte. *Agapé* je naopak sklonění toho vyššího k nižšímu. Čili z lásky Bůh tak miloval svět, že poslal Syna svého. Ježíš má tedy poslání, protože syn je poslán do světa. Podobně Ježíš posílá své učedníky, aby kázali po všem světě. Toto je poslání. Tedy můžeme mluvit o tom, že pravda nás nejenom vyzývá, ale že nás posílá.

Ano. To je dokonce něco, co odpovídá i *Agapé* redukovane do té logické, noetické roviny. My nemůžeme být služebníky pravdy, aniž bychom, když něco říkáme, užívali pravdivých slov, pravdivých formulací, pravdivých výroků. A každý pravdivý výrok je výrokem o něčem. Tedy v lidské možnosti není možno mluvit o pravdě samotné, nýbrž pravdě sloužíme, pravdě se dáváme k dispozici tehdy, když mluvíme o něčem jiném. Ale tak, aby se tam stalo něco s tou pravdou.

V tomto smyslu tedy jde o víc než jen o výzvu, na kterou odpovídáme. Výrok je také o poslání, o skutečném poslání. Pravdě je to oslovení tím slovem pravdy nebo slovem... je to pak *Logos*, nikoli něčí slovo. To oslovení pravdy je nejenom výzva, ale je tam také jakási poslanost. My jsme kamsi tou předávanou poslaností... je to naše zaměření. My jsme tedy tam zaměření, zaměřování jistým směrem a jsme posílání jistým směrem.

Toto vysvětluje, proč každá věrnost pravdě znamená zároveň onu velkou myšlenkovou námahu, která chce ve světle pravdy ukázat věci, jak jsou. Ukázat to ve světle pravdy, ale zároveň ukázat to, jak jsou ve světle pravdy. Že tam prostě ta pravda je povinností pro nás a zároveň je tím světlem, v kterém se mají ukázat věci, o kterých je řeč. Tedy nejenom určenost pravdou v tom smyslu, že člověk je člověkem teprve, když se nechá určit pravdou, když pravdu chápe jako své určení, svou určenost. Nýbrž je to také poslanost k tomu, co není pravda.

To je prostě danost anebo co je dokonce nepravda, lež, podvod. Sama výzva, která by byla výzvou k následování nebo k směřování, kde v budoucnu vytyčíme, z které pravda přichází, sama ta výzva by nás nikdy nepřesvědčovala nebo neorientovala k tomu, abychom byli tak kritičtí až polemičtí vůči omylu. Přitom pravda nás zavazuje. Jestliže platí, že pravda je *index sui et falsi*, tak pravda nás zavazuje, abychom se zabývali tím falsem. Abychom se zabývali omylem, abychom se zabývali každým podvodem a odhalovali ho ve světle pravdy. Toto je také součástí té výzvy, která přichází ze strany pravdy.

Je to tedy nejenom výzva, nýbrž součástí té výzvy je poslání. Poslání, jehož výsledkem je naše poslanost. To souvisí ještě s další, třetí věcí, že naším cílem, cílem naší odpovědi na výzvu pravdy, není směřování k pravdě. Nýbrž směřování k tomu, k čemu nás pravda posílá. Pravda se nestává tedy předmětem našeho směřování, nýbrž předmětem našeho směřování je něco jiného, ale pravda je tím, co nás k tomu směřování vede, co nás posílá.

To připomíná ony dosti staré výroky Rádlovy, na jejichž znění si teď nevzpomínám. Být poslán k věcem, být poslán ke skutečnostem, být poslán do určitých situací, konkrétních situací a nechat se tam poslat. Poslechnout toho poslání a vyslání, protože je to poslání, k němuž nás vede, posílá, vysílá pravda. To tedy je jakýsi pohyb v tom, co jsme si kdysi před časem ukazovali, že prostřední z těch tří fází reflexe. Jde o odstup od sebe a přístup k sobě. A to, co je mezitím, kdy jsme od sebe odstoupili a ještě k sobě nepřistoupili, je jakási zvláštní situace, kterou Heidegger charakterizuje jako „stát ven ze

sebe“ a mluví o ekstatickém momentu. To je nezbytný moment. Člověk se nemůže nechat určit pravdou jinak, než že se sám dá k dispozici té pravdě a sám se postaví, nebo je ochoten zůstat stát, ve světle pravdy. Sám sebe vidí jako něco, co má před sebou, co nechal za sebou. Co se tedy ukazuje ve světle pravdy, jaké to jest, a většinou neobstojí to, čeho si váží.

Ale to je jenom jeden moment, nezbytný, ale jen jeden. To rozhodující, to hlavní, k čemu je člověk vyzván a poslán, není nechat sebe za sebou, ale použít sám sebe k tomu, aby to, co není pravé, bylo napraveno. To, co neobstojí ve světle pravdy, aby bylo napraveno, aby ve světle pravdy obstálo. Aby se z nepravého stalo pravé. Což znamená náprava. A tato náprava se děje na cestě.

Nesmíme chápat nápravu, jako když hodinář opravuje budík a dává ho do původního stavu. Bohužel náš velký myslitel Komenský slovo náprava velice důkladně vytížil, ale když ho vykládal, zůstával v tradiční linii, že náprava je napravení k původnímu stavu. Návrat k původnímu stavu. To je skutečně věc spíš řeckého původu. My jsme si snad už i tady říkali, že hebrejská tradice je jiného typu.

Já bych připomněl některá místa v Genezi, když se hovoří o stvoření světa, že Bůh se vždycky každý den podíval, co udělal, a viděl, že to bylo dobré. To musíme brát velmi vážně, že tam je „dobré“. A jenom u člověka je, že je „velmi dobré“. Tedy to není dokonalost na začátku. Dokonalost na začátku, to je myšlenka řecká, součást většiny mýtů, že na počátku je zlatý věk a od té doby to má stále upadající charakter, pak je to čím dál horší. V Genezi je charakteristické, že na počátku to bylo dobré „na trojku“. Bylo to průměrně dobré. Aby to mělo místo na vylepšování.

Je součástí plánu Stvořitele, aby stvoření samo také na sobě pracovalo. Aby nebylo stvořeno všechno hotové, dokonalé, a pak už nebylo co dělat. Naopak. Jsou vytvořeny předpoklady pro to, aby se šlo dál. Čili myšlenka cesty, ústřední cesty k vylepšení. Člověk je až ten šestý den. A teprve člověk je velmi dobrý, ale ještě pořád ne výborný.

To nesmíme přehlédnout. Nesmíme tam strkat antické řecké představy o tom, že dokonalost je na začátku, nebo že ta dokonalost, která je na konci, už je na začátku jako u Aristotela – *finis, telos* – že je od samého počátku tvůrčí příčinou. Že tedy ten konec působí od samého začátku a táhne děj k sobě. Toto je řecká myšlenka, která sice do křesťanství pronikla, ale není původní. Původní myšlenka je naopak taková, že stvoření je jakási příprava k tomu, aby se něco začalo dít. Ne aby se nic nedělo. A že jediný hřích je vlastně vinen tím, že se vůbec něco děje, jinak by tady byla jenom „osana, osana, osana“, pořád bez dějů, bez jakékoliv změny, prostě jenom andělské chóry.

Podobně, a to není jen starozákonní záležitost, uvádí vám poslední knihu Nového zákona, kde se mluví o zemi nové a nebi novém. Nebe považuji za daleko důležitější, že tedy všechno se má proměnit. Je těžko to interpretovat tak, že tím, že Adam či Eva sežrali nějaké jablko, poškodili nebe. To je skutečně absurdita. Apoštol Pavel sice říká, že poškodili celé stvoření, ale je těžko si myslet, že tím je poškozeno i nebe, a přesto nebe musí být nové. To je další argument k tomu, že dokonalost neuvádím na začátku, ale na konci Bible.

Čili židovská a potom křesťanská perspektiva je perspektiva cesty. Pravda je nejenom výzvou, na kterou se odpovídá, ale znamená poslání. A to poslání lze splnit jenom na cestě.

Možná, že tady má nějaký vliv to, že Židé původně byli nomádi. Lidé, kteří měli stáda a nemohli se zdržovat na jednom místě. Vždycky když stáda vypásla příslušné údolí, museli se přesunout do dalšího. Toto putování, toto nomádství jistě zanechalo stopy nejen v celkovém způsobu života, ale i ve způsobu myšlení. Jenomže tím to nemůžeme vysvětlit. Spíš bylo toho nomádství použito k tomu vytvořit obraz.

Co je tím posláním člověka? Jsme tady na tomto světě pouze poutníci, jsme příchozí. V hebrejské tradici slovo příchozí má zvláštní testovák. Nejde o přistěhovalce nebo novousedlíky, ale o ty, co jen přišli. Ve Starém zákoně najdeme celou řadu míst, například v souvislosti s Abrahamem nebo Lotem, jak tam přišli ti poslové. Lot nevěděl, že jsou poslové, a bylo potřeba násilím Lota a jeho ženu vyvést. Ten Lot přežil, protože v té tradici židovské, na rozdíl od toho místa, kde žil, které je odsouzeno k záhubě, dodržuje to, že když někdo přijde do bran, se mu poskytne přístřeší, krmě, nápoje pro jeho občerstvení. Tedy ochrana, která s sebou nese tohle, patří k té tradici. Příchozí jsou někdo, koho je třeba respektovat. To není cizinec, od kterého bychom se odtahovali nebo ho pronásledovali.

To je proto, že oni sami se cítili jako příchozí. A právě v tom Kanaánu byli příchozí. Přišli odjinud a noví příchozí se k nim chovali tak, že je nezahlázeli kamením, jako ta místní populace. Tedy ten moment cesty, poutnictví, je neobyčejně důležitý pro pojetí pravdy. Pravda nás nejenom určuje, nejenom vyzývá, nejenom posílá, ale pravda nás také vede. V tom našem pojetí nás vede. To spoléhání na pravdu je spoléhání na pravdu, která nás vede. To není, že my na ni spoléháme, protože ona je jistotou, ale ona vlastně také putuje, putuje s námi.

Ten obraz v líčení vyjítí ze země egyptské, že je po celou cestu doprovázel, dokonce šel před nimi sloup ve dne dýmový a v noci ohnivý, to je jistý obraz, který můžeme aplikovat tady na pravdu. Pravda skutečně jakoby nás vedla. A když nás vede, tak jako kdyby šla před námi. To znamená, ta pravda vlastně nejde jenom z budoucnosti k nám, ale ještě teď je něco v pravdě, co jde tím směrem, co my jdeme ve svých odpovědích.

Ten moment tam je také. Já se sice jenom vždycky opřu o nějaké takové líčení, ale o co se mám vlastně opřít? Tohle je všechno proti západoevropské tradici myšlenkové. Tohle žilo v Evropě takřka v podzemí, v katakombách. Občas to vytrysklo, ale zůstávalo nereflektováno, nevyjádřeno, ani neuvědoměno dost. Jenom díky tomu, že je tady pořád teologie a teologové se cítili vázání na texty v Bibli. A díky tomu, že Bible je vlastně písemnictví dvou tradic, tradice hebrejské a tradice křesťanské, přičemž v té křesťanské už jsou prvky helénistické.

Tohle všechno nám nedovoluje to vypracovat zcela rigorózně pojmovým způsobem. Tím se tady jen připomíná něco. Na tom je tedy teď obrovský problém, jak vlastně máme myslet to, že pravda přichází z budoucnosti, aby nás oslovila, a zároveň nás vede v tom, jak odpovídáme na tu výzvu. Proč vůbec si klademe takto otázku? Proč? Jenom proto, že je tady ta křesťanská tradice a tam to takto klademe a my to nemůžeme přehlédnout. Co nás vlastně... Kde je ten původ, kde je ten počátek, kde je ten základ toho, že se nám takhle kladou tyto otázky? Pokud nejsme neprůstřelní a neshrneme to jako nesmysl a nelogičnost. Proč to tam je?

A tady sem patří tedy to, čím se ještě budeme zabývat. Vyložit proč. Snad ještě víc než tou pravdou, protože té pravdě vlastně my nemůžeme pořádně odpovídat. Totiž vzpomeneme si na to, že v tom hebrejském jazykovém prostředí není zvláštního slova pro pravdu, nýbrž je tam slovo, které už svým kořenem je dvojznačné. Míří k dvěma okruhům významům, které v té evropské řecké tradici jsou od sebe odděleny, odlišeny. A to takovým způsobem, že na jedné straně je tam zachováno něco z toho pojetí pravdy, které není řecké, a na druhé straně tam ta řeckost vlastně jakoby převládá a překrývá a zakrývá tu problematiku.

To je to, že ten kořen *mn*, *emun*, *emuna*, *amen* a tak dále, že se někdy překládalo, už sami Židé to do řečtiny překládali podle okolností někdy jako *aletheia*, někdy jako *pistis*. A ve Vulgátě to je také překládáno někdy obráceně, tak že to není v souhlase se Septuagintou. V té nové Vulgátě v řadě případů to bylo opraveno podle Septuaginty. Podobně v těch překladech do jiných jazyků. Je to zajímavé, kdybyste si to chtěli srovnat, tak skutečně když si tam najdete příslušná místa, tak někdy je to v souhlase se Septuagintou, někdy není a někdy se to tedy překládá jako víra, někdy jako pravda.

Jako kdyby v tom řeckém myšlení to byla myšlenka na něco, co je zároveň pravda a zároveň víra. Jako kdyby to nešlo od sebe oddělit a jenom my to podle kontextu, protože máme dvě slova, zařazujeme do různých škatulí, ale ve skutečnosti to nemá být oddělováno. My bychom se teď mohli tázat, v jakém smyslu můžeme pravdu chápat jako víru a v jakém smyslu víru jako pravdu nebo v jakém smyslu můžeme víru a pravdu chápat jako dvě stránky téže skutečnosti.

Vzpamatuji si výklad, který už dost zdomácněl v teologické literatuře, už v několika textech jsem se setkal u různých autorů – nevím, kdo to vymyslel první –, že to, co je někdy překládáno jako pravda a někdy jako víra, se interpretuje jako spolehnutí na spolehlivé. Přičemž důležité je, že to nesmíme zase oddělovat, jako že spolehnutí je akt náš a spolehlivé je to, nač se spoléháme. Patří to k sobě. Spolehnutí, které není spolehnutím na spolehlivé, není spolehnutím nebo není tou pravdou. A na druhé straně to spolehlivé, na které se nikdo nespolehne, je také na draka, protože když se na to nikdo nespolehne, tak to vlastně není. Takhle to musíme myslet, nesmíme to od sebe odpilovat. Protože potom uděláme jakousi chybu, kterou udělali křesťané Pavlem počínaje, že to spolehnutí nebo uvěření a tak dále chápali jako buď správné, nebo nesprávné, což není ten případ u Ježíše. U Ježíše víra je, nebo není. A když je, tak je vždycky správná. Nikde neříká na koho nebo na co, v co nebo koho máte nebo musíte věřit, nýbrž prostě jenom „věř“. Víra ve vakuu. Není řečeno víra v co nebo na co, zejména tam není řečeno, že víra v Boha. Je to spolehnutí na spolehlivé.

Když si tohleto uvědomíme, tak jsme na stopě řešení toho problému, který jsme si tady nastínili: totiž jak je možné, že ta pravda jako výzva přichází z budoucnosti a zároveň nás jakoby vede, jakoby provází, dokonce jde před námi. Ona je v budoucnosti, ale nejde jenom k nám, nýbrž také jde spolu s námi, i když před námi – je vždycky blíže té budoucnosti než my, ale předchází nás. To je proto, že tam jsou tyhle ty dvě stránky a v tom případě by bylo potřeba říct, že to je spíš víra než pravda, která nás předchází a vede.

Zároveň sem patří celá ta problematika, která je v křesťanství odedávna tématem mnoha prací, mnoha úvah, totiž co to vlastně víra je. Jestli je to náš výkon, anebo je to dar. To je velký problém teologických spisů. Na jedné straně skutečně patří ke křesťanské tradici chápat, že víra je dar. Ale když je to dar, jaký smysl má potom vyzývat k víře? Proč říká Ježíš: „Neboj se, toliko věř“? Věř. Věřte. To je výzva, na kterou se má odpovědět a na kterou se může neodpovědět. Když je to dar, tak já sice dar můžu odmítnout, ale prostě buď ho vezmu a je v mých rukou, anebo ho nevezmu. Ale nemůžu chápat, že tím darem je něco, co dělám. Ledaže by pak darem bylo i to, že tu víru vezmu, že ji neodmítnu. I tyhle všelijaké spory souvisí s tím, že je něco překládáno do řečtiny a že tím pádem je to zároveň helenizováno nejenom jazykově, ale také myšlenkově, a že tam vznikají jisté konflikty, jisté spory i logické, které se zdají být nepřekonatelné. A pak se apeluje k tomu, že to je paradox a že *credo quia absurdum* a tak dále. Zbytečně, protože je možno to pochopit. Není potřeba to polykat.

Ještě zpátky několik slov k tomu poutnictví. Tam se sice tradicí předává, ale obvykle se zdůrazňuje to, že jsme pouhými dočasnými poutníky v tomto slzavém údolí. To jest, že tady máme jakýsi dočasný pobyt. Ale k tomu poutnictví náleží něco jiného, tohle je myslím už redukovaný význam nebo redukující interpretace. Poutnictví znamená právě to cestování. To, že je člověk na cestě. Člověk není to, co je, ale je na cestě k sobě. A ta cesta je něco, co je třeba energeticky podniknout, nikoliv prostě bloumat se někde nějakým údolím stínů smrti. To poutnictví je podnikavost. Vy musíte najít to správné údolí, kde vaše stáda mají dostatek vody a dostatek zeleně. To je aktivní záležitost, to není prostě ploužení se pouští. Čili některé konotace, které k tomu v minulosti přibýly, je potřeba zase od toho odpárat. Cesta, ke které vyzývá a po které nás posílá pravda, je cesta velmi aktivní, velmi energická, nikoliv nějaký pochod smrti. I když stejně každý ví, že nejspíš nedojde. A tím zároveň je řečeno, že ta perspektiva života v pravdě, života na cestě, po které nás vede a k níž nás vyzývá pravda... Tato cesta vede dál. To není jenom cesta našeho individuálního života a ve svém

individuálním životě ten náš kus putování je něčím jako uběhnutím příslušné části vzdálenosti, než předáme štafetu, než předáme kolík.

Tedy pravda je zároveň perspektivou našeho individuálního života, ale zároveň zařazuje tu naši cestu do nějaké rozlehlejší perspektivy, která také musí být pravá, nebo nepravá, která se ve světle pravdy ukazuje jako pravá, nebo nepravá.

A protože člověk je jediná bytost, která je schopna se vztáhnout k pravdě, musí se také vztahovat – ne k jiné cestě – musí se vztahovat k pravdě o tom, zda ta naše cesta, ta naše dlouhodobá perspektiva, která jde daleko za konec našeho života, zda je tato perspektiva pravá, nebo nepravá. Také tato perspektiva, ta dlouhodobá perspektiva, se musí stát – nejenom vjevit, ale stát – pravou, nebo nepravou ve světle pravdy.

--- další strana kazety ---

To taky patří k tomu. Tady vidíme, proč jsme museli mluvit o pravdě, když jde vlastně o logos. Protože logos sám o sobě není schopen zmocnit, řídit, integrovat ty poslední věci. On integruje jenom tak, že z toho dělá celek, ale tady musí zůstat otevřenost. To nemůže být celek. A přesto právě v té otevřenosti se rozhoduje o vztahu k pravdě. Kdežto všude tam, kde ten logos zajistí integritu, tak zajistí jenom předposlednost, ale nikoliv opravdovost. Tedy když mluvíme o logu, nakonec musíme dojít k závěru, že logos má jisté meze, přestože to je logos, který nesmíme chápat jako soustavu pojmů. Ten citát dokazuje, že existuje i v té řecké řeči nepředmětné myšlenkové intence, že tam neexistuje ta zkonstruovanost, ta zhotovenost. Ta diferencovanost má naopak svůj zdroj právě v té úrovni logu. Že tedy ten logos na všechno nestačí a že není schopen integrovat ty poslední perspektivy, v nichž je člověk zakotven, do nichž zařazuje svůj život, svou aktivitu, svou cestu.

Takže pokud jde o ten výchozí citát, Kosík, tak my jsme tam rozšířili význam toho, co to znamená určit. Člověk je určován vztahem k pravdě. Také to pasivum je snad trochu nesprávné, že je určován; člověk se určuje, ze sebe dělá to, co je, na základě vztahu k pravdě. Jaký vztah k pravdě, takovým potom toho člověka ten vztah k pravdě skládá. A řekli jsme, že nejde o určování v tom tradičním významu, kde to je vlastně ovlivňování, způsobování a tak dále. Nýbrž že to je především výzva, odpověď na výzvu pravdy, přičemž ta výzva pravdy není něčím, co by mohlo člověka určovat tak, že by člověk neměl, co by k tomu říkal. Naopak. Ten člověk je určován pravdou, vztahem k pravdě, pouze proto, že ten vztah k pravdě, respektive jeho vztah k pravdě, je odpovědí na výzvu.

Tak tohle jsme si tedy vyjasnili a teď jsme začali propracovávat ten moment, co to je ten vztah pravdy, že to není jenom výzva, že to je také to posilování člověka. A zároveň tedy, že je to posilování do světa věcí, do světa reality, do světa osob. Nikoliv tedy posilování ven ze světa. Pravda nevytrhuje člověka ze světa, nýbrž naopak posílá člověka do světa. Proto je v lidských možnostech uskutečňování pravdy možné jedině jako pravdivý život, pravdivé myšlení, pravdivé vypovídání. A nikdy to nemůže být jenom pravdivé vypovídání o pravdě. A když jde o tu cestu, o to putování, že tedy pravda není jenom tím, co nás k sobě atrahuje, nýbrž nás to právě posílá a ta cesta tedy není jenom zkouška a omyl z naší strany, ale že ta pravda vždycky nějakým způsobem je nám ku pomoci, že nám ukazuje kudy. Kudy? To patří taky k pravdě. My nevíme ještě, jak to dát dohromady, ale patří to také k pravdě a tady jsme si poukázali na to, že některé ty problémy se zdají být tak neřešitelné právě proto, že vlastně myslíme o nich způsobem, který je nepřiměřený té hebrejské tradici. Že to bylo přeloženo do jiných pojmů.

Když se teď řeklo, že pravda nás neatrahuje tak, že by nás vytrhovala, tak to souvisí ještě s jednou věcí, která také nás volá ke kritické distanci v tom, co tam napsal Kosík. Proti gnózi a proti tomu, co v křesťanství z gnóze zbylo a co občas ožívá, a co dokonce v jistých formách přežívá celou tu dobu, co křesťanství je křesťanstvím. Je jakási symbióza, synkreze, raději o tom mluvím jako o babylónském zajetí a teď v tomto případě nikoliv zajetí v řecké metafyzice, nýbrž zajetí na posvátnosti v religiozitě. Je, že pravda je chápána jako cosi posvátného. Pravda s velkým P, což rozdělujeme od pouhých pravd a tak dále. Pravda jako něco, co se týká jenom naší víry, našeho osobního přesvědčení, ale nemá se světem co dělat a tak dále. Takovéhle představy, které jsou velice frekventované, které tedy vlastně stojí na předpokladu a upevňují zpětně ten předpoklad, že v tomto světě je základní rozdíl mezi posvátným a profánním.

Tady tu pravdu stavíme na to místo, na ten piedestal toho posvátna. Tohle zaznívá u toho Kosíka, když říká: „Kde se pravda zamítá, chybí i difference.“ A co chápe jako difference? Samozřejmě difference může být neutrální, jakákoli difference. Chaotičnost triumfuje. Myslí rozdíl mezi vznešeným a triviálním. Pak říká pravým a falešným, dobrým a zlým, to je v pořádku, ale mezi vznešeným a triviálním. To by zasluhovalo zvláštní zkoumání, co to je vznešené, myšlenka vznešeného, že to je vážný filozofický problém. Vznešený a triviální.

Podle mého soudu pravda nemůže být chápána jako cosi vznešeného. Pravda se vztahuje... ne, že my se vztahujeme k ní a v tom, že se vztahujeme k čemusi vznešenému, nýbrž naopak pravda se sklání, takříkajíc. Přichází a osvětluje všechno. Vznešené i nevznešené. A ukazuje to v pravém světle. Tedy to, že myslí rozdíl mezi vznešeným a triviálním, může být chápáno v tom smyslu, že to je zmizení rozdílu mezi posvátným a profánním. Jenom trošku, abychom to udělali pochopitelnější, nemůžeme u Kosíka čekat, že bude mluvit o posvátném a profánním, tak říká vznešené a triviální.

A pak to je naprosto nepřipustné. Pro pravdu nejsou některé věci důležitější a některé méně důležité. Pravda ukazuje všechny v pravém světle jako to, čím jsou. Pravda se netýká jenom přednostně věcí vznešených nebo posvátných, a že by kašlala, nevztahovala se nebo jenom okrajově, pokud jí zbyde čas, k tomu profánnímu, každodennímu nebo triviálnímu. Všechno ukazuje takové, jaké to jest. To patří k myšlence pravdy. Pravda ukazuje všechno, jak to jest. Jestli je to triviální, pravda to ukáže jako triviální. To není proto, že když je to triviální, že se to netýká pravdy. Nebo pravda se toho netýká.

Tohleto je potřeba nějak vyjasnit. Že když mluvíme o pravdě, tak ten rozdíl mezi triviálním a vznešeným prostě není rozhodující. Rozhodující je, jestli je to správné nebo nesprávné, a ne jestli je to triviální nebo vznešené. Vždyť může být někdy triviální to správné a někdy může být naopak to správné to vznešené.

To je třeba případ, mně teď napadá profesor Souček. Na poslední poradě ústavu tam apeloval na kolegy, učitele, aby mluvili spisovně. A vedli studenty k tomu, aby také mluvili spisovně. Já si myslím, že je potřeba na vysoké škole vést studenty k tomu, aby uměli mluvit spisovně. Když se rozhodnou mluvit spisovně, aby nedělali chyby. U učitelů se předpokládá, že to umějí, pokud ne, tak ať se to rychle doučí. Ale nevím, proč by měla být zásada, aby se mluvilo jenom spisovně. Totiž nespisovný jazyk je také čeština. To je také jazyk. To není nic upadlého. To je živý jazyk. Mnohdy daleko živější než ten spisovný. A pokud je pro to důvod – poněvadž bez důvodu nespisovně mluvit opravdu asi nemá jako přípustnost, na vysoké škole se opravdu má mluvit spisovně – ale může být důvod, proč také občas zabrousit do nespisovna. A to je všude tam, kde to vyžaduje sama rétorická povaha filozofie.

Filozofie se totiž bez rétoriky neobejde. Chyba rétoriky je, když se chce obejít bez filozofie. Ale filozofie bez rétoriky není možná. Filozofie má umět i slovně přemlouvat. Má to umět. Jenom to

nesmí udělat proti přesvědčování. Přemlouvat tam, kde přesvědčování by trvalo dlouho, bylo by příliš náročné, musíme ho odložit.

Ale to je jedna věc. Jistě jste si všimli, že já do toho nespisovného jazyka zabíhám dosti často. A to je zas ještě jiná věc. Zase myslím, že to souvisí s tou povahou pravdy. Že ta pravda nás vede doprostřed světa a ne jenom do nějakých akademických rouch. Mně se zdá, že jazyk, kterého užíváme, jazykový způsob našich promluv, musí nějak odpovídat situaci. A mám takový dojem, že jsou situace... Spisovný jazyk, to je jako frak nebo nějaký velmi pěkný oděv. A když byste šli na fotbalové utkání a přišli tam ve fraku, tak je to nepřiměřené. Podobně, když byste se chtěli s někým utkat v nějakém sportu, tak frak je poněkud nepohodlný na zápolení.

A je nesporné, že spisovná mluva je v něčem oslabená ve svých účincích tam, kde jde o opravdový zápas. Kde jde o něco nejenom z pouhé sdělování, takové neutrální vědecké, akademické sdělování, nýbrž kde jde o zápas. Tam prostě každá sebemenší malá energie, která je skryta v nespisovnosti, je na místě. Někdy dokonce i vulgární slovo může mít pozitivní funkci. Ukážu jeden malý příklad. Hermann Broch, spisovatel a literární kritik a také trochu filozof, rakouský...

Mám tu dva eseje o kýči. Analyzuje, co to je kýč, a vykládá to na příkladech historických vládnutí, třeba Nerona. Je to strašně zajímavé a doufám, že to někdo také jednou přeloží, protože je to postava zcela zapomínaná a ještě zcela mimořádná. Když tam teď uzavírá, co to ten kýč je, stupňuje, graduje a nakonec skončí, že to je prasáctví. To je opravdu termín nespisovný v literárním žánru, jako je esej. My to dnes už tolik necítíme, jako to cítili ještě v té meziválečné době, když to psal Broch. Ale tam to má takovou funkci, když si to přečtete, jak to stupňuje, graduje, a nakonec tam řekne ten vrchol, to je sviňáctví. Tak je to emocemi nabitý odsudek kýče. Ovšem předtím říkal, že taky může být geniální kýč. I ten geniální kýč, a právě ten geniální kýč, je to prasáctví.

Jak morálně diskreditovat něco než takovouto nadávkou? To je naprosto funkční. Co tam máte dlouze vypovídat nějakými *understatements*, nějakým takovým, že to je nepovedené nebo že se to nehodí. Jedno slovo stačí a hotovo. Po téhle stránce já si myslím, že to ukazuje také, že ta pravda není spjatá se vznešeným. Právě to nejpravdivější je možno někdy říci takovouto vulgaritou.

Poslední věc, která mi připadá hodna pozoru v tom citátu, je: Kde neexistuje pravda – necháme stranou to existovat, to jsme už diskreditovali minule – nemůže existovat ani člověk. Tedy tam, kde není pravda, je iluze se domnívat, že se člověk může stávat člověkem. Prostě kdyby nebylo pravdy, nebylo by člověka. Tady dokonce to má jakousi aluzi, jakousi připomínku stvořitelství pravdy. Prostě pravda je předpokladem toho, aby se člověk stal člověkem. Bez toho oslovování ze strany pravdy, bez toho sklánění se pravdy k nám a bez toho posílání nás do světa jako svědků pravdy, by nebylo člověka.

To říká dvojí. Jednak, že člověk, který na to nedbá, není člověk. A za druhé, že jestliže tady lidé jsou, tak je to doklad toho, že pravda platí. A ne že je všude plno pravdy, že se o to nemusíme starat. Tedy tady vlastně v této formulaci, asi to nebylo cílem Kosíkovým, ale stane se, že někdy i nezáměrně řekne filozof něco, na co je pak možno navázat později v novém kontextu, kde se to ukáže jako základní myšlenka. Ačkoliv to tam bylo vysloveno jako cosi marginálního. Mně připadá, že tady opravdu: Kde neexistuje pravda, nemůže existovat ani člověk. A hned další věta je: Kde se pravda zamítá, schází a tak dále. Čili kde neexistuje nebo kde se zamítá. Prostě tady se mluví spíše o tom, když člověk nebere v úvahu pravdu. Samozřejmě pak není dost člověkem. Jenomže my víme, že je možno také brát v úvahu pravdu. Což odmítá filozof, který říká, že pravd je mnoho a že se o to nemusíme starat.

Vlastně to není taková ta lhostejnost, o které tady potom také mluví Kosík, to je odmítání, vyslovené odmítání. Ale tady jde ještě o to, že člověk může neodmítat, může nebýt lhostejný, může brát vážně pravdu a může se stávat člověkem. A my tomu můžeme rozumět, my dovedeme porozumět, jak se člověk stává člověkem tím, že bere vážně pravdu. A je to jakoby doklad toho, že pravda nikoli existuje, nýbrž nás oslovuje. Jako kdyby to byl nějaký důkaz existence pravdy, jako byly důkazy existence Boží. Samozřejmě tady nejde o existenci, ale jako kdyby to, že vůbec člověk se stal člověkem a může stávat člověkem, že my všichni krok za krokem, občas spadnem zpátky, ale vždycky jsme schopni se stávat člověkem, že vlastně to je doklad toho, že jsme oslovováni pravdou. I kdybychom to popírali, protože bez toho není možno se stávat člověkem.

Tato formulace je dosti kuriózní u Kosíka, ale je na ní něco pravdivého. Kuriózní je, že to říká Kosík. Je to řečeno takovým způsobem, že se z toho dají vyvozovat důsledky, které by on určitě nepřijal. Ale je to cosi skutečně pravdivého, až na to existování. To jest: Kde neplatí pravda, nemůže existovat ani člověk. Nemůže se člověk stávat existencí. Poněvadž *existo* je to vyčnívat ze sebe. Stát ven ze sebe, jak to překládá Heidegger. A tedy člověk se vlastně existencí nemůže narodit. Zas jak říká Jaspers, člověk se narodí a žije jako *Dasein*. A existencí se musí stávat. Jako *Dasein* je pouhou možnou existencí. Ale to, že je možnou existencí... Tady podle výroku Kosíka, kterému ovšem dávám ten akcent: to, že se vůbec může stát něco s existencí, je proto, že je oslovována. Ať si to uvědomujeme, nebo neuvědomujeme. Ostatně když někdo říká, že ho nikdy žádná pravda neoslovuje a myslí si, že pravda je nějaká věc, která mlčí a tak dále, a pak to odmítne... Kdo ještě nepřišel na novou myšlenku? Taky jsou takoví, ale spíš si to neuvědomili. Většina lidí vždycky na něco přijde. Jenomže neví, jestli je to nové nebo staré, a když jim přijde na mysl něco geniálního, nerozpoznají, že to je geniální. Genialita u lidí nespočívá v tom, že by neměli geniální nápady, nýbrž že nerozpoznají, že to je geniální.

Nápady má každý člověk, jenomže když je nevzdělaný nebo málo chytrý, tak je nepozná. Ono ho to napadne a on to nechá utéct místo toho, aby to zaznamenal. Už zaznamenat, už si to uvědomit, že to mám zaznamenat, už to je odpověď. Když vás něco napadne, tak i kdyby na sůl nebylo, kdyby stydl vám oběd výborný na stole, tak všeho nechat a zapsat. Čehokoliv nechat plavat. To je potom samozřejmě stařecká senilita nebo přiměřená senilita u lidí, kteří zapomínají, kteří nechávají věci neřešené, budou se vymlouvat a říkat, že to je předčasná skleróza a tak dále.

Věřte mně, čím budete starší, tím víc si začnete vážit toho, když vás něco napadne. A nejvíc nás napadá věcí, když ještě vůbec nevíme, jestli si toho máme vážit. Proto vás na to upozorňuji. Samozřejmě velmi často se ukáže, že to je nápad, který je úplně blbý. Ale už poznat, že je blbý, to už vyžaduje historii. Za druhé vás napadne nápad výborný, jenomže před 1200 lety už na to přišel ten a ten. A to zase poznáte jedině, když nastudujete potřebnou literaturu a budete vědět. Jenom vzdělaný člověk rozpozná, když ho skutečně napadne něco nového. Každého něco napadá. Každého napadají nové věci. Ale rozpoznat to, k tomu je potřeba vzdělání. K tomu studujete. Vy nestudujete proto, abyste měli nápady. Ty buď máte, nebo nemáte, s tím se nedá nic dělat. Ale studujete proto, abyste rozpoznali ty vynikající nápady, které máte, a třeba byste si jich nevšimli. To je celá věc.

Je jedna věc, že je potřeba umět rozpoznat, že na to ještě nikdo nepřišel, a abyste to mohli rozpoznat a zkoumat, tak to nesmíte zapomenout, čili proto to musíte zapsat. A druhá věc je, že ta vzdělanost je potřeba ještě k jedné věci jiné: abyste všude věděli, kde už se udělaly chyby, abyste je nedělali znova. To vždycky znova říkám: dějiny filosofie musíte znát proto, abyste znali ty omyly, kterých se minulí filosofové dopustili. Poněvadž většinou to, co pozitivního řekli, tak to buď ještě nevíme, že je chyba, a nebo že se to nepoužije. Ale důležitý je vědět, kde jsou ty chyby. A k tomu je potřeba tedy vzdělání.

Vzdělání má tento charakter. Je chyba mluvit o vzdělanosti nebo vzdělání jako o formování člověka. To je naprostý blud. To je přímo příšerná záležitost. Člověka nejenom že není možno, ale není

dovoleno formovat. Každý člověk se musí formovat sám, zvenčí nemůže být formován. Výchova, která skopává děti od malička a potom jak rostou dál do stejných krychliček, aby se od sebe moc nelišily, a tak to všechno převádí na ten průměr a vidí stejnou závalu, jako některé paní učitelky vidějí v dětech příliš hloupých a příliš chytrých prostě závalu školního procesu, výchovaciho procesu. Poněvadž obojí zlobí. Nejde tou správnou cestou a správnou rychlostí. To je to nejhroznější, co s sebou přináší jednotná škola.

Prostě jednak z těch slabých udělá úplné blbce. Poněvadž je nenaučí ani to, co by se měli naučit, protože se orientuje na průměr a oni jsou podprůměrní. Tak je prostě přeřadí buď na pomocnou školu, nebo to prostě prolezají, propadají. Je to zbytečné, protože ty základní věci, který budou potřebovat pro život, je možno naučit. Dobře, za těch pár let. Je třeba rozlišit, co je důležité pro způsob života takového, že potřebuje číst, psát, počítat, hotovo. Hlavně když tohle budou umět. Kdyby uměl dobře česky, byla by výhra, kdyby nedělal chyby. Místo toho se opravuje pravopis, aby se mu mohly cpát do hlavy věci, který zapomene, hned jak vyjde ze školy. Tak to je jedna věc.

Ale na druhé straně se tímhle vlastně znehodnocují, degradují ti nadaní. Protože ti to zvládnou rychle, kašlou na to a prostě lehko, zadarmo dostávají jedničky, a to je zkazí na celý život. Protože právě tyto děti je třeba vyřadit, přendat někam, kde budou zatíženy pořádně a kde se s nima bude pracovat, aby se to naučily. Aby jim to dalo stejně tolik práce jako těm průměrným, aby se naučily té běžné látce. A potom samozřejmě nebudeme mít nouzi o elitu. Dneska ji máme, protože co se děje s těma nadanýma lidma, který se naučej flákat a využívat hlouposti ostatních? Jsou z nich podvodníci všeho druhu, nejenom v malým, ale jsou to velkolepí plánovači podvodů. Poněvadž někde tu chytrost musejí uplatnit. Protože vzdělání neukázalo cestu uplatňovat ji kultivovaným způsobem, tak ji uplatňují nekultivovaně. Takových lidí tady máme teď strašlivou fůru. A bude těžko se společnost z toho vyhrabávat. A to je proto, že máme špatné školství. Školství má vypadat tak, že se tam hned v prvním roce oddělí od sebe děti průměrný, podprůměrný a nadprůměrný a hned se prsknou do jinech tříd. Jedny, aby nezdržovaly, a druhý, aby nebyly zdržovány. To odpovídá tomu, že pravda není jedna jediná společná, abstraktní pro všechny lidi, nýbrž že každý člověk je pravdou oslovován osobně. Zejména. Tomu se musíme podřídit i ve výchovném procesu. A tomu se musíme také podřídit, protože ta pravda nás vede. Nejenom výzvou, ale vede nás. Musíme vědět, že výchova je vyvádění ze stavu předlidského do lidského, ze stavu málolidského do stavu vícelidského a ze stavu pouze lidského do stavu pravého.

A to platí také pro vzdělávací proces a výchovu všude tam. Rozhodující je otevřenost, která má být výsledkem té práce. Výsledkem práce školy nemá být naučit nějakým znalostem, nýbrž znalosti předat proto, aby na jisté vyšší úrovni bylo možno vést děti nebo mladé lidi k otevřenosti. Nejhorší je, když člověk vyučený je na celý život prostě zformován tak, že dělá to, co se naučil. To je věc, která je opravdu pochybná, životně je méněcenná, je vlastně člověka degradující.

To je ten kdysi starý průmyslový trend udělat člověka, posadit ho v továrně tam, kde to stroje samy nemohou zastat, že musí dělat věci, které ještě neumíme předat strojům, ale v podstatě se té strojovosti člověk musí přizpůsobit. Jako to je v Chaplinově filmu, jak tam dělá... Tedy to je degradace. Ať je to na jakékoli úrovni. Chtít ve vyučovacím, vzdělávacím procesu formovat někoho, znamená dělat z něj tyhle šroubovače nebo de facto šroubky.

Otevřenost. Otevřenost do budoucnosti. To znamená každého připravit, aby se na svém místě, ve své situaci naučil rozpoznávat všelijaké výzvy, které k němu přicházejí, to jest ty, co jsme zvyklí, nápady. Rozpoznávat mezi nimi, které jsou správné, a naučit se na ně odpovídat. A odpovídat tak, že to realizuje uprostřed světa, a nikoli v nějakých vydělených místnůstkách, v mniších komůrkách nebo v nějakých extatických stavech.

Cílem je, aby světlo pravdy ukázalo, aby udělalo, dokončilo všechno tak, aby se to stalo tím, čím je, a aby se to ukázalo ve světle pravdy jako to, čím to je. A tato otevřenost vůči pravdě, která musí být mnohem otevřenější, základnější než otevřenost vůči světu, který je kolem nás, ta je cílem *cultivatio*, to jest kultivace, zkulturnění každého člověka, bez které není žádná cesta pro člověka možná.